

PALEO- AKTUEEL

ARCHEOLOGIE IN 1999

11

RuG

Auteursrechten voorbehouden

Copyright 2000, Groninger Instituut voor Archeologie, Rijksuniversiteit Groningen

Druk- en bindwerk: Universiteitsdrukkerij, RUG

Omslag: Palsacomplex in het uiterste noordoosten van het Usa-bassin (Europees Rusland)
(foto: N. Karstkarel).

Omslagontwerp: J.M. Smit

Delen van deze uitgave mogen in andere publicaties worden overgenomen
mits zij van een duidelijke bronvermelding zijn voorzien

Inlichtingen: Groninger Instituut voor Archeologie, Poststraat 6, 9712 ER Groningen

ISBN 90-367-1298-X

PALEO-AKTUEEL

11

redactie
Mette Bierma
Jurjen M. Bos
Otto H. Harsema

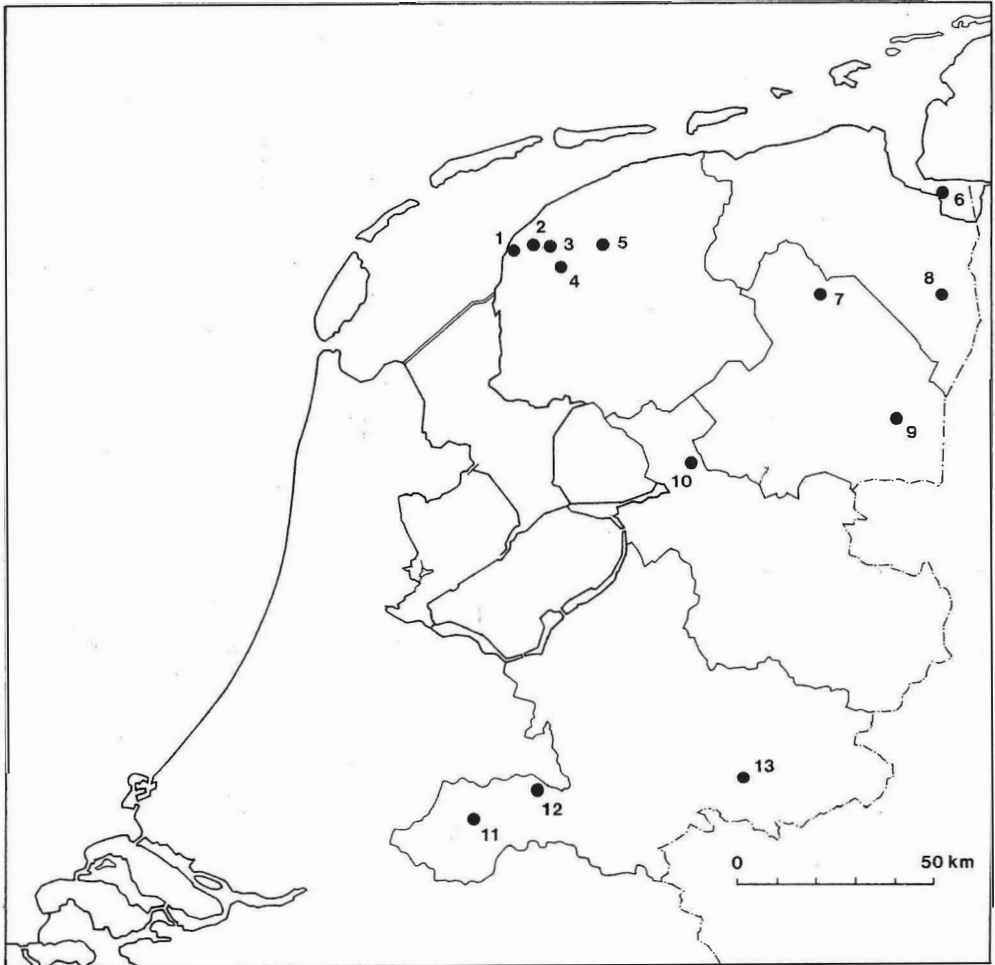
Groninger Instituut voor Archeologie

Groningen, 2000

In deze aflevering: Griekenland, Groenland, Italië, Nederland, Noorwegen + Spitsbergen, en Rusland.

In deze aflevering uit Nederland: 1. Wijnaldum; 2. Dongjum; 3. Peins; 4. Winsum; 5. Leeuwarden;
6. Punt van Reide; 7. Tynaarlo; 8. Wedde; 9. Emmen; 10. Wanneperveen; 11. Geldermalsen;
12. Lienden; 13. Doetinchem.

INHOUD

VOORWOORD	8
L. JOHANSEN, J.N. LANTING, R.C.G.M. LAUWERIER, M.J.L.Th. NIEKUS, D. STAPERT & I.-L.M. STUIJTS Een <i>Federmesser</i> -vindplaats bij Doetinchem (Gld.): natuurwetenschappelijk onderzoek	9
M.J.L.Th. NIEKUS, Y. LOFF & D. STAPERT Klingen van Rijckholt-vuursteen uit Overijssel en Gelderland	15
A.L. BRINDLEY Meer aardewerk uit D6A/Tinaarlo (Dr.)	19
M.J.M. DE WIT Graven op de Noordbargeres te Emmen (Dr.)	23
L. HACQUEBORD & J. DE KORTE Een biologisch-archeologische verkenning van de noordkust van Peary Land, Groenland	26
P.A.J. ATTEMA & J. WETERINGS Francavilla Marittima, het nederzettingsonderzoek in 1999	32
L. SIKKING Bewoning op en rond de Zuidoostpoort van Nieuw Halos (260-240 v.Chr.)	37
W. PRUMMEL Kokkels uit de baai van Sóurpi (Griekenland); indicatoren voor zeemilieu en bevolkingsdruk	43
O.H. HARSEMA Het gelijk van Picardt: ontwikkelingen in de gedachtenvorming over Celtic fields in Nederland, in het bijzonder bij Van Giffen	47
E. VAN JOOLEN & H. WOLDRING Emmertarwe (<i>farro</i>), tamme kastanje en de 'marcite' van Norcia in Italië	53
F. VEENMAN & H. WOLDRING Maquis in de Murge	59
G.J. DE ROLLER & W.J. KUIJPER Van zaad naar cocon	64
J.J. DE JONG De ROB veranderd en verandert	66

M.C. GALESTIN	
Augusteïsche munten uit een Friese terp: vroeg-Romeinse munten uit de opgraving Winsum-Bruggeburen (Fr.)	69
H.A. GROENENDIJK	
Een bronsdepot uit de eerste eeuw te Wedde (Gr.)	74
I.-L.M. STUIJTS & J.B. DE VOOGD	
Romeinen te Lienden (Gld.)	79
J. BAZELMANS & D.A. GERRETS	
Project Noordelijk Westergo (Fr.). De opgravingen van de terprestanten van Dongjum-Heringa (1998) en Peins-Oost (1999)	83
E. TAAYKE	
Had koning Clovis klei aan de voeten?	89
M.J.M. DE WIT	
Een nederzetting uit de 2e/3e eeuw langs de Frieslandweg te Emmen (Dr.)	94
H.A. GROENENDIJK, J. MOLEMA & C. TULP	
Middeleeuwse metaalvondsten uit Groningse wierden: een eerste aanzet	96
C. TULP & N. MEEKS	
Onderzoek naar de Wijnaldum-matrijs (Fr.)	99
A. UFKES	
Stadskernonderzoek aan de Eewal, Leeuwarden (Fr.)	103
H.J. MOLTMAKER	
Friese muntslag in het Groningse: de Reiderschans aan het einde van de 16e eeuw	107
L. HACQUEBORD, F. STEENHUISEN, H.J. WATERBOLK & W. PRUMMEL	
Archeologisch onderzoek rond de Bellsund, Spitsbergen	110
N. KARSTKAREL	
De invloed van permafrostdegradatie op infrastructuur in het Usa-bassin	116

VOORWOORD

Tien nummers van *Paleo-aktueel* zijn verschenen. Het elfde ligt voor u. De presentatie van het archeologisch onderzoek vanuit Groningen slaat aan: in korte artikelen wordt het lopende onderzoek verwoord en verbeeld. Uit de enthousiaste reacties blijkt dat de lezers de uitgave waarderen.

De afgelopen tien jaren is het archeologisch bestel sterk veranderd. De Rijksdienst voor het Oudheidkundig Bodemonderzoek behield weliswaar zijn naam, maar de opzet van de dienst en het takenpakket zijn niet meer dezelfde. Jan de Jong geeft in dit nummer een schets van de ROB-nieuwe stijl.

De drie noordelijke provincies hebben nu een archeoloog in dienst die de spil vormt van de archeologische activiteiten. Vroeger bestond een archeologische band tussen de provincies en de Rijksuniversiteit Groningen. De provinciaal archeoloog was voor de helft in dienst bij de provincie en voor de andere helft bij de RuG. Dat is nu definitief verleden tijd. Wel hebben de provincies met de RuG een gezamenlijk archeologisch depot ingericht in Nuis. In de komende jaren zal dit depot zich hopelijk een duidelijke plaats in het Noorden verwerven. De plannen liggen klaar. Wie neemt het initiatief tot uitwerking?

De provinciale musea in Noord-Nederland hebben vanouds een belangrijke taak in de presentatie van de archeologie. In de nieuwe opstelling van het Drents Museum is de archeologie nog duidelijk aanwezig, maar de plaats van de archeologie in de musea te Leeuwarden en Groningen is, in ieder geval voor een buitenstaander, volstrekt onduidelijk. Alom bestaat waardering voor de spraakmakende exposities van hedendaagse kunstuitingen, maar het is kennelijk de vraag of de archeologie daarmee in de toekomst nog wel door één deur kan. We hadden graag een visie vanuit de musea in dit nummer opgenomen, maar de tijd bleek nog niet rijp.

In *Paleo-aktueel* zijn ook artikelen opgenomen van medewerkers van Archaeological Research and Consultancy. Hoe zullen universitair onderzoek en commerciële archeologische activiteiten in een nieuw archeologisch bestel gestalte krijgen? De plannen die staatssecretaris Van der Ploeg heeft ingediend hebben in ieder geval voor de nodige opschudding gezorgd. Van Herwaarden – destijds ambtenaar bij CRM en WVC – formuleerde het altijd zo: Monumentenzorg en wetenschap binnen één Ministerie? Dat is slecht voor de archeologie.

In de oorspronkelijke opzet van *Paleo-aktueel* was het de bedoeling dat met name studenten en pas-afgestudeerden een bijdrage zouden publiceren. Enkelen komen in deze uitgave aan het woord. Studenten worden nadrukkelijk uitgenodigd om in de komende nummers van *Paleo-aktueel* een artikel te schrijven over hun afstudeeronderzoek.

Reinder Reinders

FRANCAVILLA MARITTIMA, HET NEDERZETTINGSONDERZOEK IN 1999

Peter Attema en Jeroen Weterings

De opgravingen van het GIA op de heuvel Timpone della Motta in de landstreek de Sibaritide in de Zuid-Italiaanse provincie Calabrië leveren een voortschrijdend inzicht op met betrekking tot de nederzettingorganisatie van deze site in zowel de protohistorische als de vroeg-historische periode. Met deze laatstgenoemde periode doelen we op de periode die begint met de komst van de Grieken in Zuid-Italië, hetgeen volgens de historische bronnen rond 700 v.Chr. plaatsvond. Zowel in de bouwvormen die werden toegepast als in de inventaris van de onderkomens doen zich vervolgens zo'n eeuw later belangrijke wijzigingen voor. Kortgezegd stapte men op de heuvel van Timpone della Motta over van hutten naar huizen. Hutten kenmerken zich door hun constructie van houten palen met lemen wanden en hun ovale vorm, huizen daarentegen waren gebouwd op stenen muursokkels met een rechthoekige plattegrond.

Met deze overgang vonden er tevens veranderingen plaats in de aardewerkproductie. De serviezen en het opslagaardewerk van de hut bewoner bestond grotendeels uit handgemaakt *impasto* en matbeschilderd aardewerk en was het resultaat van lokale productie op of rond de site. De 6e-eeuwse huisbewoners beschikten daarentegen over vaatwerk dat waarschijnlijk het resultaat was van een regionaal georganiseerde productie. Deze was voor- namelijk gebaseerd op Griekse vormen.

Beide veranderingen kunnen we in verband brengen met het verstedelijkingsproces dat zich in de vlakte voltrok in de archaische periode (6e eeuw v.Chr.) in en rond de Griekse koloniestad Sybaris. Deze ontwikkeling had zijn weerslag op de woonvormen en wooncultuur in het voetheuvelgebied (fig. 1). In deze bijdrage gaan we in op een archaisch huis dat we gedurende de campagne 1999 te Francavilla Marittima gedeeltelijk op-

groeven. Het betreft hier een voorlopige verslaggeving. In de conclusie komen we terug op het regionale kader.

Reeds bekende nederzettingssporen te Francavilla Marittima

Op alle drie tot nu toe onderzochte plateaus te Francavilla Marittima zijn nederzettingssporen gevonden van hutten en/of huizen, terwijl de sporen op de top voor een groot deel toebehoren aan cultusgebouwen. Voor een deel werd hetgeen ons nu bekend is, blootgelegd door M. Stoop in de jaren '60. Zij werd toen daarin bijgestaan door prof.dr. Marianne Kleibrink, toen nog studente, en sinds 1991 de opgravingsleider van de Francavilla-campagnes.

De opgravingen uit de jaren '60 gaven destijds zeer beperkt zicht op de protohistorische periode. In de nieuwe opgravingen van Kleibrink is daar echter verandering in gebracht. Zowel het archaische heiligdom op de top als de archaische huizen blijken voorgangers te hebben gehad in de ijzeren bronstijd, terwijl het aantal huizen op de site veel groter is dan aanvankelijk werd gedacht. Zo groeven we onder de huizen op plateau I zowel ijzertijd- als bronstijds sporen op, terwijl Kleibrink op de top een belangrijk inheems heiligdom blootlegde met een, naar het lijkt, Griekse plattegrond, maar opgetrokken in een inheemse bouwtechniek. Dit heiligdom ging vooraf aan de archaische tempels en zijn bijgebouwen.

Gedurende de campagne 1999 werd zowel aan het heiligdom als aan het nederzettingsonderzoek verder gewerkt. Wat het hutten- en huizenonderzoek betrof ging dit jaar de aandacht uit naar plateau II waar in de jaren '60 twee huizen waren blootgelegd door Kleibrink, namelijk het 'huis met de weefgewichten' en het 'huis met de keu-

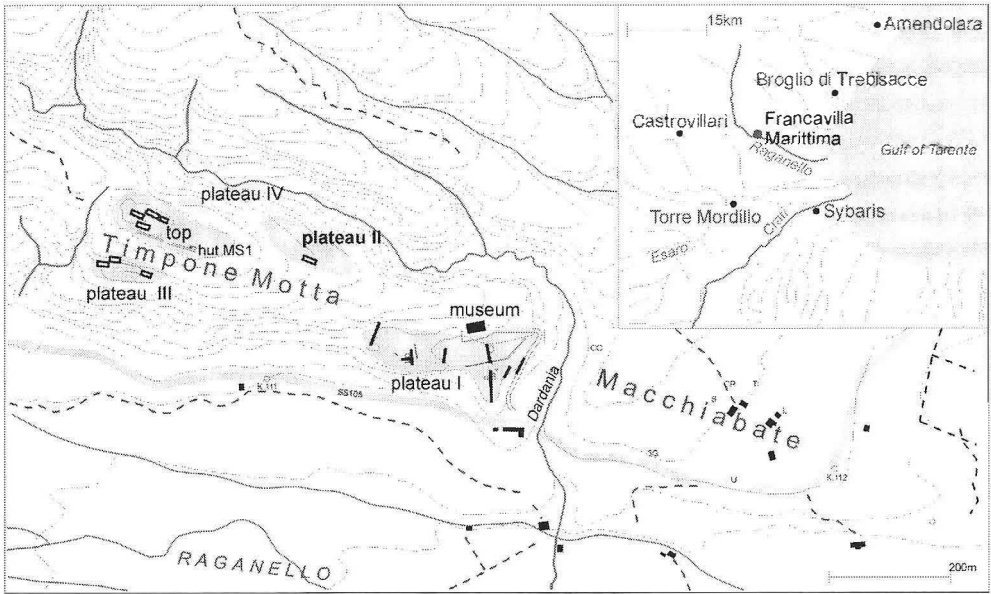

Fig. 1. Locatiekaart opgraving te Francavilla Marittima (zie inzet) en ligging van plateau II op de site.

ken'. De opgraving voegde een derde huis aan dit rijtje toe, maar liet ook zien dat tussen de jaren '60 en het tijdstip van de opgraving van 1999 dit plateau grondig verstoord was door machinale ploegactiviteiten. Dit hadden we niet verwacht gezien de bescheiden afmeting, de hellingshoek en de moeilijke bereikbaarheid van dit plateau.

Het onderzoek van plateau II

Plateau II is een vervlaking op de noordkant van de heuvelrug van de Timpone della Motta die uitzicht biedt op de vallei van de Carnevale, een nu droog rivierdal. Het plateau ligt vlak onder de top waarop het heiligdom ligt. De methode van onderzoek omvatte een survey in twee stroken van 8x20 m op basis waarvan een tweetal proefsleuven werd gegraven. Deze laatste vormden het uitgangspunt voor de keuze van de vlakopgraving. De surveystroken werden in blokken van 4x4 m opgedeeld en hieruit werd al het aardewerk, bot en metaal verzameld. Vondstendichtheid en de vermoede aanwezigheid van onderliggend muurwerk bepaalde de situering van twee smalle, 70 cm brede proefsleuven. Beide, met de hand

uitgegraven, sleuven leverden muurwerk op. Daarbij ging het in het geval van de westelijke sleuf om een terrasmuur, hoogstwaarschijnlijk daterend uit de 6e eeuw v.Chr.

In het geval van de oostelijke sleuf betrof het muurwerk dat toebehoort heeft aan een huis. De profielen in beide proefsleuven lieten duidelijk een door de ploeg gehomogeniseerde toplaag zien. Naar later bleek, zou de ploeg ook een groot deel van het door ons aangetroffen huis hebben verstoord. Het huis werd opgegraven in vijf opgravingsvlakken van 4x4 m die, als te doen gebruikelijk te Francavilla Marittima, werden uitgediept volgens de Harris-methode. Dat wil zeggen dat zich onderscheidende grondlagen en verkleuringen in hun geheel uitgediept werden om hun relaties in een schema weer te kunnen geven (de zogenaamde Harris-matrix).

Resultaten

Bij de constructie van het huis bleek gebruik te zijn gemaakt van de natuurlijke terreingesteldheid. Om een plat vlak te verkrijgen in de helling was de natuurlijke conglomeraatrots over een op-

Fig. 2. Overzicht muurwerk opgegraven gedurende de campagne 1999 op plateau II.

pervlakte van zo'n 24 m² bijgehakt. Aan de zuidkant had men een opstaande rand van conglomeraat laten staan over een lengte van 7 m. Deze kon zo mooi dienst doen als onderdeel van de zuidmuur van het huis (fig. 2). Een dergelijk gebruik van de natuurlijke rots hebben we eerder vastgelegd bij het opmeten van een subrecente boerderij op plateau I (Haagsma & Attema, 1994).

In de zuidmuur van het huis werd aan de noordkant een klein gat uitgehakt waarin het uiteinde van een noord-zuid lopend archaisch muurfragment was verankerd. Dit muurfragment bestond uit twee rijen rechthoekige stenen met daartussen een opvulling van kleinere stenen en aarde. Het liep noordwaarts met de helling mee en was deels gefundeerd op de conglomeraatvloer. Deze laatste was plaatselijk met een vullaag uitgevlakt. Een groot deel van de zuidmuur was bedekt met grote muurblokken vergelijkbaar met die welke voor de noord-zuidmuur waren gebruikt. Door de onregelmatige bovenkant van de conglomeraatmuur lagen sommige blokken dieper dan andere. Aan de noordkant bleek slechts

één klein fragment muurwerk bewaard te zijn gebleven.

De reconstructie van het huis is daarmee afhankelijk van slechts drie muren. We onderscheiden in ieder geval twee ruimtes. Deze worden gescheiden door de noord-zuidmuur. Op grond van de vondsten (weefgewichten, serviesgoed) onderscheiden we een leefruimte en een opslagruimte. Eerstgenoemde werd door ons voor een klein deel tot op het conglomeraat opgegraven. Een noord-zuid lopend dwarsprofiel door de leefruimte liet een aantal evenwijdig lopende lagen zien. Gezien het feit dat de lagen sterk hellen, gaat het hier niet om verschillende vloerniveaus, maar om een latere vulling. De onderste drie lagen bevatten serviesgoed, weefgewichten en metalen voorwerpen. Zij gaven de aanleiding deze ruimte als leefvertrek te zien. De bovenste laag bevatte grote stenen die toebehoord hebben aan de muurconstructie, maar verplaatst zijn door de ploeg (fig. 3). Naar het westen toe bleek een groot deel van de zuidmuur verstoord. De muurblokken lagen alle gekanteld in het vlak.

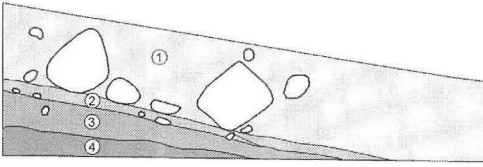

Fig. 3. Noord-zuidprofiel door het huis (zie voor ligging van het profiel fig. 2). Beschrijving: Laag 1: losse verploegde donkere grond vermengd met aardewerk en grote stenen; Laag 2: lichtbruine grond met aardewerk, houtskool en kalkvlekking; Laag 3: grijswitte grond met veel aardewerk, houtskool, leem en kalkvlekking; Laag 4: harde bleke grond met enige kalkvlekking op conglomeraat.

Hier troffen we de restanten van een voorraadvat (*pithos*) aan en een stenen halfcirkel die mogelijk ooit dienst had gedaan om er een voorraadvat in vast te klemmen tegen de achterwand. Ook werden scherven van amforen aangetroffen. Deze opslagruimte was waarschijnlijk voor een deel overkapt. Bewijzen kunnen we dit echter niet aangezien paalgaten of muurfragmenten als indicatie voor een begrenzing aan de oostelijke zijde ontbreken.

Tijdens de opgraving vonden we geen stratigrafische aanwijzingen dat het huis meerdere fases heeft gekend, wel is er aanleiding om aanpassingen te veronderstellen. Zo is het opmerkelijk dat de steencirkel door de restanten van de *pithos* heen werd aangelegd. Ook zijn er aanwijzingen dat er een kiezelvloer werd aangelegd over de noord-zuidmuur heen. Dit deed op een gegeven moment het onderscheid tussen de verschillende ruimtes wegvallen. Het lijkt erop dat het huis een open karakter had aan de oostkant, d.w.z. dat we te maken hebben met een deels overkapt binnenplaats met daarin een opslagruimte voor voedsel in aardewerken containers. Tussen de vondsten bevonden zich olijpitten.

Conclusie

Tot nu toe zijn in totaal negen archaische huizen geheel of gedeeltelijk opgegraven op drie plateaus verspreid over de heuvel. De vraag rijst nu

met wat voor soort nederzettingsorganisatie we te maken hebben. De hoogste plateaus II en III zullen bijelkaar niet meer dan een handvol huizen hebben gehad. De ruimte op deze plateaus is beperkt en de helling is gauw te steil. Op het ruimste en laagstgelegen plateau I is hoogstwaarschijnlijk sprake van een dichter bebouwd areaal. De opgravingen brachten hier verscheidene huizen aan het licht, terwijl in de proefsleuven veel muurwerk aan het licht kwam (Attema, Delvigne, Drost & Kleibrink, 1999). We hebben hier evenwel tot nu toe geen infrastructuur aangetroffen. Dit doet vermoeden dat de site te Francavilla Marittima in de 6e eeuw v.Chr. een voornamelijk ruraal karakter had. De huizen zelf doen dat overigens ook vermoeden. Over het algemeen is de inventaris bescheiden van aard en hebben de huizen geen pannendak.

Hoogstwaarschijnlijk hebben we te maken met groepjes boerderijen en woonhuizen in een dorpsstructuur. Plaatsen we deze conclusie in een regionaal kader, dan is de veronderstelling gerechtvaardigd dat de introductie van stenen huizen onder invloed van de ontwikkelingen in de vlakte tot stand kwam. Hier werden in nederzettingen als Sybaris en Amendolara huizen op stenen sokkels gebouwd in een stedelijke structuur. Dergelijke steden ontwikkelden het platteland; hun invloed reikte mogelijk tot in de voetheuvels. Het regionale verspreidingspatroon laat dit zien. Terwijl het heiligdom van de Timpone della Motta gewijd aan de godin Athena bloeide, bleef de nederzetting eromheen bescheiden van aard. Dit duidt erop dat het heiligdom vooral een regionale functie had.

Summary

The authors report on an Archaic house, dating to the 6th century BC, excavated in the 1999 campaign at the site of Francavilla Marittima (Calabria, Italy) which was led by prof. M. Kleibrink of the Groningen Institute of Archaeology. The site of Francavilla is situated on one of the foothills that overlook the Sibaritide plain on the Adriatic seaboard.

Now that several huts and houses have been uncovered on the three habitation plateaus of the

site, the conclusion may be drawn that, in spite of its famous and wealthy sanctuary, the site itself never developed an urban character, but remained a village throughout its life. The authors finally remark that the transition from huts to houses apparently took place under the influence of the developing towns in the plain of the Sibaritide.

Literatuur

- Attema, P.A.J., J.J. Delvigne, E. Drost & M. Kleibrink, 1999. Habitation on plateau I of the hill Timpone della Motta (Francavilla Marittima), a preliminary report based on surveys, test pits and test trenches. *Palaeohistoria* 39/40, pp. 375-412.
- Haagsma, B.J. & P.A.J. Attema, 1994. Het Casa di Angelina, een traditionele boerderij bij de opgraving te Francavilla Marittima (Calabrië, Italië). *Paleo-aktueel* 5, pp. 55-59.
- Kleibrink, M., 1999. Kolonisatie en de Sibaritide. *Tijdschrift voor Mediterrane Archeologie* 21, pp. 38-49.